

XX. YÜZYIL BAŞLARINDA İZMİT'TE SALGIN HASTALIKLARLA MÜCADELEDE AŞI ÇALIŞMALARI

Müesser ÖZCAN*

Rahime AYDIN ER**

Oğuz POLATEL***

Giriş

Kocaeli'nin merkez ilçesi olan İzmit 30000 yıllık tarihi içinde on iki büyük depreme, birçok kez büyük yangınlara ve birçok salgın hastalıklara maruz kalmıştır.¹ 19. yüzyılın ortalarından itibaren savaşlar nedeniyle yaşanan göç dalgalarında İzmit ve çevresi göçmenlerin yerleşim yeri olmuş, nüfus hızla artmış ve yaşam koşulları kötüleşmiştir. Bu yüzyılda farklı ülkelerde ortaya çıkan salgın hastalıklar, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında ararıklarla büyük salgınlar halinde etkili olmuştur. Çok sayıda ölümlle sonuçlanan bu salgınlar, konumu nedeniyle İzmit'e kolayca ulaşmış ve yayılmak için uygun ortam bulmuştur. İstanbul'a yakınlığı ve batının Anadolu'ya açılan kapısı olması, tersanesi ve büyük bir limanının bulunması gibi faktörler salgın hastalıklarla mücadelede İzmit'i stratejik olarak önemli hale getirmiştir.²

Salgın Hastalıklar

Salgın; bir bölge veya toplulukta bir hastalığa ait vakaların beklenenden fazla sayıda olması durumudur. Tarih boyunca savaşlar ve göçler nedeniyle geniş halk kitlelerinin hareketliliklerinin artması salgın hastalıkları bir bölgeden diğer bölgeye yaymıştır.³ Toprakları geniş bir alanı kaplayan Osmanlı İmparatorluğu'nun salgın hastalıklardan korunması güç olmuştur. Osmanlı topraklarında görülen salgın hastalıklarının başında veba, kolera, tifo, sıtma ve dizanteri gelmektedir.

15. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar nerdeyse aralıksız hafif, orta ve şiddetli salgınlarla yüz binlerce kişinin hayatını kaybetmesine neden olan veba, Osmanlı'nın maruz kaldığı en şiddetli salgın hastalık olarak ifade edilmektedir.⁴ 1858 tarihli bir arşiv belgesinde

* Yrd. Doç. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, muesserozcan@mu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi, raay@kocaeli.edu.tr

*** Okt. Kocaeli Üniversitesi, oguzpolatel@gmail.com

1 N. Ersoy, Y. Güngör, A. Akpınar, "Tarih İçinde İzmit'te hastaneler", VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, Editör: Nil Sarı, Ayşegül D Erdemir, İstanbul: Türk Tıp Tarih Kurumu, 2006, 391.

2 M. Şehiraltı, "İzmit'te kolera salgınları", Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi, 2010, 18 (3): 137, 138.

3 S. Bulduk, E. Ö. Bulduk, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Balkan vilayetlerinde görülen bazı salgın hastalıklar", 5. Balkan Tıp Tarihi ve Etiği Kongresi Özet ve Bildiri Kitabı, Editörler: A. D. Erdemir, S. Erer, Ö. Usmanbaş, B. Akgün, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2012, 1197.

4 A. D. Erdemir, S. Erer, "Arşiv belgeleri ışığında Türk tıp tarihinde veba hastalığının yayılması ve önlenmesi", 5. Balkan Tıp Tarihi ve Etiği Kongresi Özet ve Bildiri Kitabı, Editörler: A. D. Erdemir, S. Erer, Ö. Usmanbaş, B.

İzmit'te veba hastalığının görülmesi halinde derhal bildirileceği belirtilirken,⁵ 1923 tarihli bir başka belgede İzmir çevresi ile İzmit ve Çanakkale illerinde ortaya çıkan inek vebası sebebiyle alınacak tedbirler için çalıştırılacak üç memura ait ücretin ödenmesi istenmektedir.⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kolera salgını 1831 yılında ortaya çıkmış, İstanbul'a deniz yoluyla gelen hastalık kısa zamanda bütün imparatorluğa yayılmıştır.⁷ 1840 tarihli bir arşiv belgesinde, bu ilk salgın sırasında hacdan dönenlere İzmit civarında karantina uygulandığı,⁸ aynı tarihli bir başka belgede ise İzmit'te Kerez Köprüsü'nde yer alan Bolu Çadırı diye bilinen yerde hacıların karantinaya alınması için gerekli malzeme ve eşyanın hazırlandığı bildirilmektedir.⁹ 1847 yılında ortaya çıkan ikinci kolera salgını İzmit'te de salgına yol açmış, salgını kontrol altına almak üzere sıhhiye memurları görevlendirilmiştir. Hacı Hurşid Efendi, Cerrah İsmail Efendi, Hüseyin Efendi ve Bedri Bey görevlendirilen memurlardandır.¹⁰

1850'li yıllar ve sonrası İzmit'in merkez olduğu Kocaeli bölgesi yoğun Müslüman göçlerin olduğu bir dönemdir. 1851-1855'te Kırım Tatarları, 1855-1864 yılları arası Rumeli göçmenleri, 1864-1866'da Çerkezler, Abazalar ve Gürcüler gelmiştir. İstanbul'dan Anadolu'ya ulaşım yolu üzerinde olmasına nüfusun hızla artması da eklenince kolera İzmit'e kolaylıkla bulaşmıştır.¹¹ 1865 yılının Ağustos ayında kolera vakalarının görülmesiyle İzmit'e hastalığı kontrol altına almak için iki hekim talebinde bulunulmuştur.¹² Bununla birlikte hastalığın Anadolu'ya bulaşmasını engellemek amaçlı yolcu naklinin nasıl olacağı konusunda sıkıntı yaşanmış,¹³ daha sonra İzmit'ten Anadolu'ya geçenlere karantina uygulamanın nizamden şart olmadığı fakat gittikleri yerdeki mahalli idarenin isteğine bağlı olarak karantinaya alınabileceği belirtilmiştir.¹⁴

1873 yılında Haydarpaşa-İzmit demiryolunun ulaşımına açılması ile ulaşım süresinin kısalması, salgın hastalıklarının hızla yayılmasını da kolaylaştırmıştır. 1894 tarihli arşiv belgeleri¹⁵ hastalığın İzmit'te ortaya çıkmasını engelleyici önlemler ile İstanbul'a hastalığın bulaşmasını önlenmeye yönelik girişimlere ilişkin bilgiler sunmaktadır. 1907 yılından itibaren Osmanlı topraklarında zaman zaman kolera görülmüş, ancak şiddetli salgınlar tekrar 1910 yılında ortaya çıkmış ve 1911 yılının Ağustos ile 1912 yılının Mart aylarında İzmit'te de görülmüştür.¹⁶ Birkaç yıl daha ara sıra kolera vakası görülmüş ancak salgının ortaya çıkması önlenememiştir.¹⁷

Özellikle savaşlar sırasında orduda birçok askerin hayatını kaybetmesine neden olan tifo ve sıtma, İzmit'te de görülen bir diğer salgın hastalıklardır. 1860 tarihli bir arşiv belgesi bir yıl önce tifo ve sıtma görülen İzmit'te, öngörülen tedbirlerin alınması gerektiğini bildirmektedir.¹⁸ Yaklaşık yirmi yıl sonraki (1884) bir arşiv belgesinde İzmit'in Karamürsel kazasında sıtmaya bağlı ölümlerin olduğu bildirilmektedir.¹⁹ 1915 tarihli diğer bir arşiv belgesinde İzmit hapishane ve tutukevinde tifo salgını olması nedeniyle başka bir yerin

Akgün, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2012; 865.

5 BOA. Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı, 321/40 (1.M.1275 / 15 Haziran 1840).

6 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 220-4: 2607. (22 Temmuz 1923).

7 M. Şehiraltı, "İzmit'te kolera salgınları", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi*, 2010, 18 (3): 134.

8 BOA. İdari Dahiliye (İ.DH), 15/723 (14.R.1256 / 15 Haziran 1840).

9 BOA. İ.DH. 16/777. (3.Ca.1256 / 3 Temmuz 1840).

10 BOA. Cevdet Sıhhiye (C.SH), 10/487 (8.Ş.1264 / 10 Temmuz 1848).

11 M. Şehiraltı, "İzmit'te kolera salgınları", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi*, 2010; 18 (3): 134.

12 BOA. Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM). 340/79. (9.R.1282 / 1 Eylül 1865).

13 BOA. A.MKT.MHM. 341/43. (18.R.1282 / 10 Eylül 1865).

14 BOA. A.MKT.MHM. 341/49. (1.Ca.1282 / 22 Eylül 1865).

15 BOA. A.MKT.MHM. 711/1. (29.M.1312 / 2 Ağustos 1894); BOA. A.MKT.MHM. 553/17. (5.S.1312 / 8 Ağustos 1894); BOA. A.MKT.MHM. 553/27. (16.S.1312 / 19 Ağustos 1894); BOA. A.MKT.MHM. 711/2. (17.S.1312 / 20 Ağustos 1894); BOA. Yıldız Mütenewi Maruzat Evrakı (Y.MTV). 108/71. (9.Ca.1312 / 8 Kasım 1894).

16 BOA. İ.DH. 116.30. (16.Za.1329 / 9 Kasım 1912); BOA. İ.DH. 57/9. (11.R.1330 / 30 Mart 1912).

17 M. Şehiraltı, "İzmit'te kolera salgınları", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi*, 2010, 18 (3): 137.

18 BOA. MKT.MVL.118/65. (11.M.1277 / 30 Temmuz 1860).

19 BOA. Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y.PRK.ŞH). 2/9. (7.Z.1301 / 28 Eylül 1884)

kiralanması için gerekli olan paranın gönderildiği belirtmektedir.²⁰

Salgın Hastalıklarla Mücadele

Salgın hastalıklarla mücadelede alınan tedbirlerin başında hasta olan kişiyi belirlemek ve sağlıklı kişilerden tecrit etmek gelmektedir. Daha sonra bilimsel gelişmelere paralel olarak karantina uygulanmış, dezenfeksiyon işlemleri ve etüv aleti kullanılmış, aşı yapılmaya başlanmıştır.²¹

Karantina; çiçek, kolera, veba, tifo ve sıtma gibi bulaşıcı ve salgın hastalıklardan etkilenme ihtimali olan veya etkilenmiş bir kişinin herhangi bir şehre veya ülkeye girmeden önce belirli bir yerde geçirmek zorunda olduğu tecrit süresi ile uygulanan önlemlerin tümünü kapsamaktadır. Dışarıdan gelebilecek bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı korunmak için gerekli sağlık önlemlerinin alındığı mekânlar karantina yerleri olarak bilinen tahaffuzhanelerdir. Tahaffuzhanelerde yapılan uygulamaya göre dışarıdan gelenler önce tıbbi muayeneye tabi tutulmuş, daha sonra eşya ve mallar dezenfekte edilerek gerekli temizlik işlemlerinden geçirilmişlerdir.²²

İzmit'te bir taraftan salgın hastalıkların ortaya çıkmasını engelleyici önlemler alınmaya çalışılırken, diğer taraftan salgın hastalıkların olduğu yerlerden gelen yolcuların İstanbul'a hastalığı bulaştırmasını önleyici önlemler alınmaya çalışılmıştır. Yolculardan hasta olanları belirleyebilmek için muayene istasyonları kurulmuş, belediye temizlik işlerine azami özen göstermeye başlamıştır. Görevli doktorların önerilerine uygun olarak mevcut mezbaha ve tabakhanelerin yerleri değiştirilerek, temizliklerinin sağlanabileceği yerleşim yerlerinin dışına taşınmıştır. Özellikle kolera salgınının yayılımını önlemek için Hıfz-ı Sıhha Başmüfettişi Bonkofski Paşa 1894 Ekim ayında görevlendirilir ve uygulamaları denetleyebilmesi için İzmit'te kalması istenir.²³ Bu görevlendirmeden yaklaşık bir ay sonra İzmit'te uygulanan karantinanın takviye edilerek, İzmit istasyonundan trenlere yolcu alınmaması istenir.²⁴ Bununla birlikte Bonkofski Paşa'nın gözetiminde İzmit'in yerleşim alanının dışında yer alan Soğucak'ta, içinde etüv makinesinin de olduğu ek barakalar yapılır. Tahaffuzhane olarak kullanılan bu barakalar, sevkleri yapılacak askerlerin temizlenmesinde ve hasta askerlerin karantina uygulamalarında kullanılmıştır.²⁵ Zaman zaman salgına karşı alınan tedbirler ve yapılan uygulamalarda da bir takım değişikliklerin yapılması söz konusu olmuştur. Örneğin; 3 Aralık 1894 tarihli bir arşiv belgesinde "İzmit'te on günden beri kolera vakası olmadığından, on gün olan karantina süresinin beş güne indirilmesi ve İzmit etrafında bulunan kordonun kaldırılması gerektiğine ilişkin Bonkofski Paşa tarafından çekilen telgraf bulunduğu, Sıhhiyece verilecek karar göre bu talebin uygulanacağı" belirtilmektedir.²⁶

Müessir
ÖZCAN

Rahime
AYDIN ER

Oğuz
POLATEL

20 BOA. (Dahiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (DH.MB.HPS). 45/11. (5.B.1333 / 19 Mayıs 1915).

21 M. Şehiraltı, "İzmit'te kolera salgınları", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi*, 2010; 18 (3): 137.

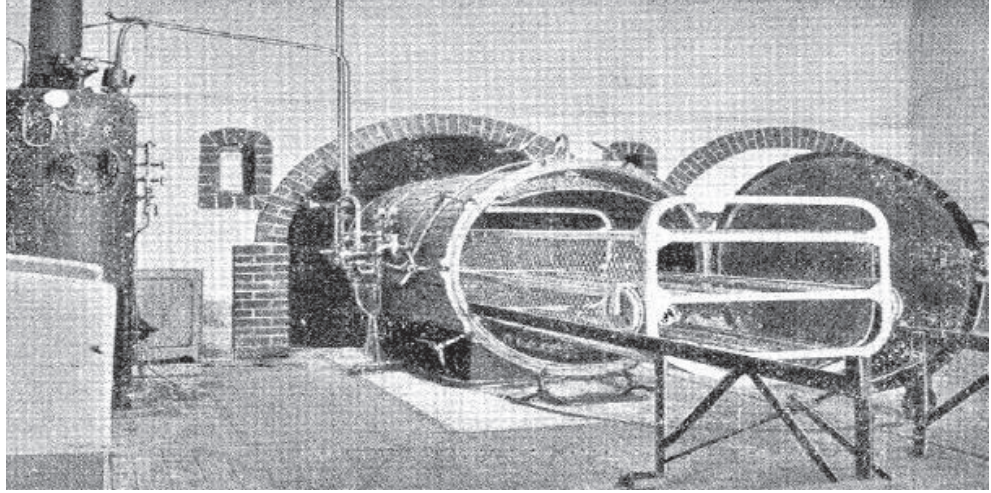
22 M. Ak, "19. yüzyılda Antalya'da kolera salgını", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2011; 4 (17): 259.

23 M. Şehiraltı, "İzmit'te kolera salgınları", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi*, 2010; 18 (3): 135.

24 BOA. A.MKT.MHM. 554/67. (9.Ca.1312 / 8 Kasım 1894).

25 M. Şehiraltı, "İzmit'te kolera salgınları", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi*, 2010; 18 (3): 136.

26 BOA. İrade Hususi (İ.HUS). 32/1312/C-095. (4.C.1312 / 3 Aralık 1894).

Resim 1: Dezenfeksiyon istasyonlarında kullanılan büyük etüv²⁷

Salgın hastalıklarla mücadelede kullanılan bir diğer yöntem aşılama"dır. Osmanlı'da 1630'lu yıllarda aşılamanın yapıldığına ilişkin bilgiler mevcuttur. Cevdet Paşa yazdığı tarih kitabında, çiçek aşısının ilk önce Anadolu Yörükleri tarafından yapıldığını, böyle bir yörüğün İstanbul'a gelerek çocukları aşıladığını kaydetmiştir. Cevdet Paşa bu uygulamanın insandan insana değil de, inek memesinden insana yapılan (inokulasyon) şekliyle olduğunu da kaydetmektedir. 1846'da Mektebi Tıbbiye-i Adliye-i Şahane matbaasında basılan "Menaf i ul-etf al" isimli eserde de 1679 senesinde Anadolu'dan gelen ve çiçek aşısını yapmasını bilen bir adamın İstanbul'da 5-6 çocuğu aşıladığı belirtilmektedir.²⁸ Bilindiği gibi bu uygulama, İngiltere'nin Osmanlı elçisinin İstanbul'a gelmesinden sonra (1717) eşi Leydi Montagu sayesinde Avrupa'da duyulmuştur. Leydi Montagu çocukken çiçek hastalığı geçirmişti ve yüzünde hastalığın izlerini taşımaktaydı. İngiltere'de henüz bulunmayan çiçek aşısının Osmanlı'da yaygın bir şekilde kullanıldığını gördü ve bir süre sonra çocuklarını aşılattı. Anılarını yazdığı mektuplarında, dostu Dr. Edward Jenner'la çiçek aşısının detaylarını paylaşarak yapılan uygulama hakkında onu haberdar etti. Edward Jenner uzun yıllar devam eden çalışmalarının sonucunu, Lady Montagu'nün çiçek aşısından bahsetmesinden 80 yıl sonra yani 1798'de "Çiçek aşısının sebebi ve etkileri üzerine bir araştırma" adını taşıyan makalesiyle yayınlamıştır.²⁹

Osmanlı'da 1845 yılında İstanbul'da kurulan nöbet mahallerinde ve 1854 yılında açılan nöbet eczanelerinde aşıcılar tarafından çiçek aşısı yapıldığı ifade edilmektedir.³⁰ 1846 yılında Edirne'de meydana gelen çiçek salgınından sonra bir fetva yayınlanarak, dini açıdan aşı yaptırmanın sakıncalı olmadığı belirtilmiştir.³¹ Aynı tarihli bir arşiv belgesi Kocaeli'ndeki köy ve kasabalarda bulunan çocukların aşılanması için tabip gönderildiğini bildirerek,³² o tarihlerde İzmit'te çocukların aşılandığını gösterir niteliktedir.

Osmanlı Padişahı Sultan II. Abdülhamid (1842-1918) tarafından 1886 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhâne'den (Askeri Tıp Mektebi); Müderris Alexander Zoeros Paşa'nın başkanlığında Kaymakam (Yarbay) Dr. Hüseyin Remzi ve Kaymakam Veteriner Hüseyin Hüsnü Beylerden oluşan bir heyet, eğitim için Paris'e gönderir. Paris'te 7 ay süreyle çiçek

27 N. Yıldırım, "Osmanlı coğrafyasında karantina uygulamalarına isyanlar 'Karantina istemezük!'", *Toplumsal Tarih*, 2006; 150: 19.

28 M. Ceyhan, "Aşı tarihi", *Nabız Dergisi*, 2013; 17.

29 S. Riedel, "Edward Jenner and the history of smallpox and vaccination", *BUMC Proceedings*, 2005; 18: 22, 24.

30 N. Yıldırım, "İstanbul'da nöbet mahalleri-nöbet eczaneleri (1845-1895)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 2005; 6(2): 154, 161.

31 B. Özer, *Tarih Dersleri Yardımcı Ders Kitabı*, 2013; 597.

32 BOA. İrade Meclis-i Vala (İ.MVL). 75/1443. (8.Ra.1262 / 6 Mart 1846).

ve kuduz aşısı üretimini öğrenen bu heyetin yurda dönmesinden sonra İstanbul'da 1887 yılında Darü's-Saadet, Darü'l-Kelb ve Bakteriyoloji Ameliyathanesi (Kuduz Enstitüsü) kurularak burada çiçek aşısı üretilmeye başlanır.³³

Çiçek hastalığı ile mücadelede ölüm istatistiklerinin düzenli takip edildiği anlaşılmaktadır.³⁴ Çiçek hastalığına karşı verilen mücadelenin diğer adımı olarak, çocuklara aşı yapmak üzere Dersaadet'e üç, vilayetlere ise birer aşıcı tayin edilmiştir. Dersaadet'te istihdam edilen aşıcıların maaşının Tıbbiye Nezareti bütçesinden, taşraya atanan memurların maaş ve yolluklarının mahalli belediye dairesi tarafından ödenmesine ilişkin bilgiler arşiv belgelerden anlaşılmaktadır.³⁵ Bu süreçte sık aralıklarla çiçek hastalığının yayılmasını önlemek için Dersaadet ve bütün vilayetlerde çocuk ve büyük herkesin aşılmasının hatırlatıldığı tebliğler mülki memurlara gönderilmiştir.³⁶ 1888 tarihli "Çiçek hastalığı görülen Nüzhetiye karyesine tabib gönderilmesinin İzmit Mutasarrıflığı'na bildirilmesine" ilişkin arşiv belgesi, İzmit'te de bu hastalıkla mücadele edildiğine ilişkin bilgi vermektedir.³⁷

1890 yılı sonlarında Dr. Hüseyin Remzi Bey'e bir "telkikhane" (çiçek aşısı üretim yeri) kurması görevi de verilmiş ve bu telkikhane, "Telkikhane-i Osmanî" adını alarak 1892 Temmuz ayında, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şâhâne'nin bahçesinde bulunan bir binada, çiçek aşısını üretmeye başlamıştır.³⁸

Resim 2: Telkikhane-i Osmanî'de çiçek aşısı elde edilmek üzere aşılanmış manda malağının, Dişçi mektebi muallimi ve Mulaj Mütihazası Nihat Bey tarafından kalıbı alınırken çekilmiş fotoğraf³⁹

1904 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası tarafından yirmi dört sayfalık "Aşı Nizamname-i Hümayunu" bastırılır. Bu tüzükte çiçek çıkarıp da izi görülenlerin dışında kalan çocuk, kadın, erkek herkesin aşı yaptırması, çocukların doğumdan sonraki ilk altı ay içinde aşılması ve aşılama işleminin her beş sene bir tekrar edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Aşı uygulamasının tabip, cerrah ve aşıcılar tarafından ücretsiz olarak yapılarak aşı belgesi verileceği, aşı yaptırmayanların ceza kanunlarına göre cezalandırılacağı da belirtilmiştir.⁴⁰ (Resim 3) Çeşitli yazışmalardan, aşılanan her bir bireye verilen *çiçek aşısı ameliyatı şahadetnamelerinin* basımı ve her yere dağıtımı konusunda oldukça titiz davranıldığı

33 M. Ceyhan, "Aşı tarihi", *Nabız Dergisi*, 2013; 19.

34 BOA. İ.DH. 1414/49. (26.R.1304 / 20 Nisan 1887); BOA. İ.DH. 1403/18. (10.C.1304 / 12 Şubat 1887)

35 BOA. İ.DH. 1535/117. (17.Z.1305 / 26 Temmuz 1888)

36 BOA. İ.DH. 1581/ 89. (3.Ca.1306 / 4 Şubat 1889); BOA. İ.DH. 1210/94708. (18.Ca.1308 / 29 Ocak 1891)

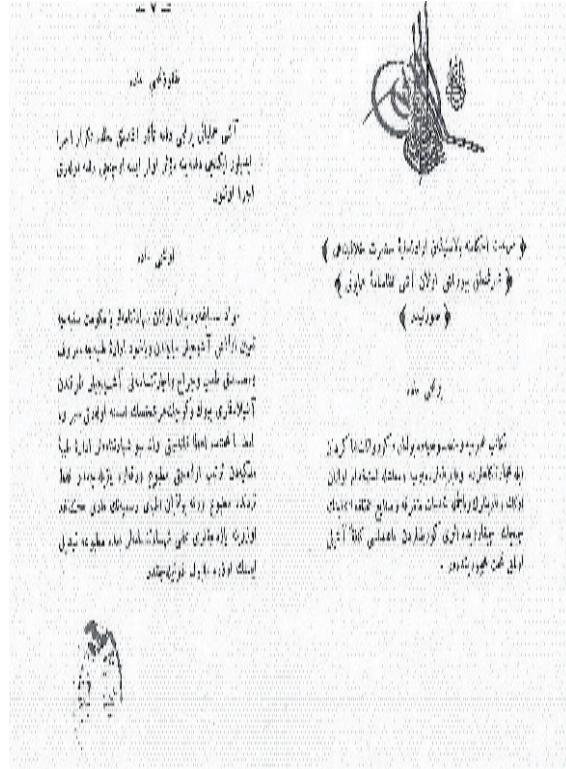
37 BOA. İ.DH. 1582/79. (6.Ca.1306 / 7 Şubat 1889)

38 M. Ceyhan, "Aşı tarihi", *Nabız Dergisi*, 2013; 19.

39 Y. A. Kılıç, A. Konan, "Türkiye'de yoğun bakım açısından olası viral pandemilere hazırlık", *Yoğun Bakım Dergisi*, 2007; 7 (2): 235.

40 *Aşı Nizamname-i Hümayunu (40280)*, İstanbul: Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Matbaası, 1904.

görülmektedir.⁴¹ Aşılanmış olmanın kanıtı olan bu şahadetnameye verilen önemi gösteren bir belgede; “İstanbul’a girecek ve çıkacaklardan aşı şahadetnamesi aranılması, olmayanlara seyahat varakası verilmemesi” belirtilmektedir.⁴²

Resim 3: Aşı Nizamnamesi⁴³

Özellikle hazırlanan Aşı Nizamnamesi ile birlikte halkın aşılanmasına yönelik çalışmalar hız kazanmakla birlikte bazı sorunlar da yaşanmaya devam etmiştir. 1909 tarihinde İzmit Mutasarrıflığı'ndan (Sancağı) Dahiliye Nezareti'ne (İçişleri Bakanlığı) gönderilen bir yazı, güvenilir kaynaklardan elde edilen bilgiye göre “İzmit aşı memuru Mehmet Efendi'nin iki aydan beri görevine devam etmediği gibi, elinde bir rapor olmadığı halde hastalık bahanesiyle izinsiz İstanbul'da vakit geçirdiği ve çiçek aşısı yapmaksızın aşı şahadetnamesi verdiği” ifade edilerek yerine başka bir aşı memurunun atanması isteğine ilişkindir. Bu yaşananlar üzerine iki ay sonra İzmit aşı memuru Mehmet Efendi görevden alınarak, yerine Bartın aşı memuru Mustafa Şefik Efendi tayin edilmiştir.⁴⁴ (Resim 4) Tüm çocukların aşılanamaması, buna bağlı olarak çocuklarda hastalığın görülmesi nedeniyle imam ve muhtarların mahallelerdeki yeni doğumları bildirmesi zorunluluğu da getirilmiştir.⁴⁵

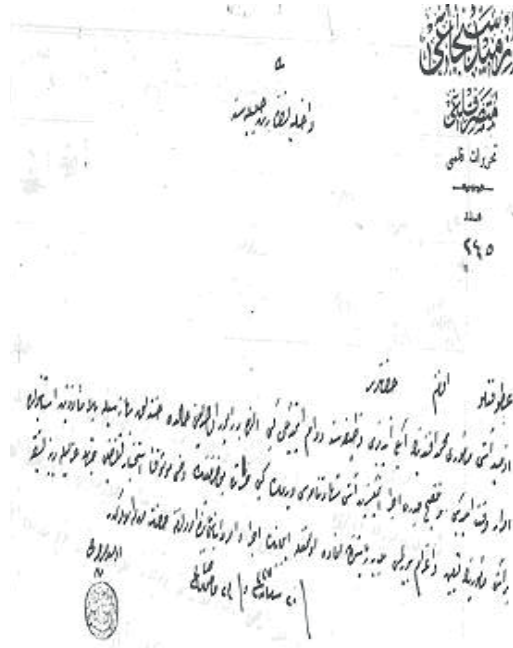
41 BOA. İ.DH. 79/48. (7.S.1336 / 22 Kasım 1917); BOA. İ.DH. 89/6. (15.R.1328 / 27 Nisan 1910)

42 BOA. İ.DH. 96/20. (5.Z.1336 / 12 Ağustos 1918)

43 Aşı Nizamnâme-i Hümayunu (40280), İstanbul: Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Matbaası, 1904.

44 BOA. Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ), 20-1/18. (22.N.1327 / 7 Ekim 1909).

45 BOA. (Dahiliye Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi Evrakı (DH.EUM.THR). (22.N.1327 / 7 Aralık 1909).

Resim 4: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı⁴⁶

Aşı memurlarının maaş ve yolluklarının kim tarafından ödeneceği yaşanan bir diğer sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. 1910 tarihli bir arşiv belgesinde senede iki defa bir ile bağlı olan yerleri dolaşarak aşısı olmayan çocukları aşılaman aşısı memurlarının yolluklarının belediye bütçesinden karşılanması gerektiği bildirilirken,⁴⁷ aynı tarihli bir başka belgede Kandıra'ya maaşı belediye ve Malsancağınca karşılanmadıkça aşısı memuru atanmayacağı ifade edilmektedir.⁴⁸ (Resim 5)

İdari Birim	Yıl	Yazın	Yazın	Yazın	Yazın
...

...

Resim 5: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı⁴⁹

46 BOA. Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ). 20-1/18. (22.N.1327 / 7 Ekim 1909).
47 BOA. DH.MUİ. 50/-1. (30.Z.1327 / 12 Ocak 1910).
48 BOA. DH.MUİ. 50/-1. (30.Z.1327 / 12 Ocak 1910).
49 BOA. DH. MUİ. 50/-1. (20.Z.1327 / 2 Ocak 1910).

Çiçek salgını tüm çabalara rağmen devam etmiştir. 1915 yılında ortaya çıkan çiçek salgını nedeniyle belirlenen illerin merkez ve kazalarına tekrar aşı memurlarının görevlendirilmesi söz konusu olmuştur. İzmit de bu illerden biri olup, ortaya çıkabilecek ölümlerin engellenmesi için merkez ve kazalarına birer aşı memuru tayin edilmiştir.⁵⁰

Koleraya karşı aşılama ise ilk defa 1913 yılında Balkan Savaşı'nda Edirne'nin geri alınması sırasında ordu birliklerinde baş gösteren kolera salgınında askerlerin aşılanmasıyla başlamıştır. Orduda alınan başarılı sonuçların ardından kolera aşısı halka da uygulanmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında yürürlüğe giren kolera tedbirleriyle ilgili tüzükte; aşının hekimler tarafından ücretsiz temin edilebileceği belirtilirken, aşının kimlere ve nasıl uygulanacağına ilişkin bilgilere de yer verilmiştir. "10-50 yaş arasında sağlıklı kişilere, yedi ila dokuz gün aralıklarla iki defa yapılan kolera aşısı, göğüste köprücük kemiği ile meme başı arasına veya sırtta iki kürek kemiği arasına cilt altına tatbik edilmeliydi ..."⁵¹

1916 yılında Sıhhiye Nezareti'nin teklifiyle bazı vilayetlerde görülen kolera hastalığının yayılmamasının önlenmesi için belirlenen yerlerde bulunanlara kolera aşısı ile aşılanma zorunluluğu getirilmiştir.⁵² Bu son salgınlar sırasında İzmit'te halkın bulaşmadan korunması için toplu olarak yapılan panayır, manastır ziyareti gibi etkinlikler diğer vilayetlerde olduğu gibi yasaklanmış, trenlerde yolcuların muayenesi ve koleralı hastaların ayırt edilmesi için doktorlar görevlendirilmiştir.⁵³

Sonuç

Sonuç olarak; yüzyıllardan beri var olan salgın hastalıklar, toplumlar üzerinde savaşlardan daha etkili olduğu gibi büyük yıkımlara neden olmuştur. Anadolu'dan İstanbul'a ulaşımında yüzyıllar boyunca kilit konuma sahip olan İzmit, salgın hastalıkların hepsinde önemli ölçüde etkilenmiştir. İstanbul'a yakınlığı, göçler ve askeri sevkler nedeniyle zaman zaman nüfusun çok artması, İzmit'te hastalığın yayılmasını kolaylaştırmıştır. Salgınla baş edebilmek için alınan önlemler ve aşılama uygulamaları dönemin salgın hastalıklarla ilgili uygulamalarına paralel gitmiştir. Salgınlar sırasında bu bölgede alınan önlemler, hastalığın diğer şehirlere ve özellikle de İstanbul'a bulaşmasını engellemede önemli bir rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

- Ak M. "19. Yüzyılda Antalya'da Kolera Salgını", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2011; 4 (17): 259.
- *Aşı Nizamnâme-i Hümayunu* (40280), İstanbul: Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne Matbaası, 1904.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. 220-4:2607. (22 Temmuz 1923).
- BOA. A.MKT.MHM. 340/79. (9.R.1282 / 1 Eylül 1865).
- BOA. A.MKT.MHM. 341/43. (18.R.1282 / 10 Eylül 1865).
- BOA. A.MKT.MHM. 341/49. (1.Ca.1282 / 22 Eylül 1865).
- BOA. A.MKT.MHM. 553/17. (5.S.1312 / 8 Ağustos 1894).
- BOA. A.MKT.MHM. 553/27. (16.S.1312 / 19 Ağustos 1894).
- BOA. A.MKT.MHM. 554/67. (9.Ca.1312 / 8 Kasım 1894).
- BOA. A.MKT.MHM. 711/1. (29.M.1312 / 2 Ağustos 1894).
- BOA. A.MKT.MHM. 711/2. (17.S.1312 / 20 Ağustos 1894).
- BOA. C.SH. 10/487 (8.Ş.1264 / 10 Temmuz 1848).
- BOA. DH. MUİ. 50/-1. (20.Z.1327 / 2 Ocak 1910).
- BOA. DH.EUM.THR. (22.N.1327 / 7 Aralık 1909).
- BOA. DH.MB.HPS. 45/11. (5.B.1333 / 19 Mayıs 1915).
- BOA. DH.MUİ. 20-1/18. (22.N.1327 / 7 Ekim 1909).

50 BOA. DH.UMVM. 80/13. (20.R.1333 / 7 Mart 1915).

51 N. Yıldırım, "Osmanlı Devleti'nde kolera aşısı", *Mostar Dergisi*, 2009; 58 (4): 50-51.

52 N. Yıldırım, "Osmanlı Devleti'nde kolera aşısı", *Mostar Dergisi*, 2009; 58 (4): 51.

53 M. Şehiraltı, "İzmit'te kolera salgınları", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi*, 2010; 18 (3): 137.

- BOA. DH.MUİ. 50/-1. (30.Z.1327 / 12 Ocak 1910).
- BOA. DH.UMVM. 80/13. (20.R.1333 / 7 Mart 1915).
- BOA. İ.DH. 15/723 (14.R.1256 / 15 Haziran 1840).
- BOA. İ.DH. 16/777. (3.Ca.1256 / 3 Temmuz 1840).
- BOA. İ.DH. 1403/18. (10.C.1304 / 12 Şubat 1887)
- BOA. İ.DH. 1414/49. (26.R.1304 / 20 Nisan 1887)
- BOA. İ.DH. 1535/117. (17.Z.1305 / 26 Temmuz 1888)
- BOA. İ.DH. 1581/ 89. (3.Ca.1306 / 4 Şubat 1889)
- BOA. İ.DH. 1582/79. (6.Ca.1306 / 7 Şubat 1889)
- BOA. İ.DH. 1210/94708. (18.Ca.1308 / 29 Ocak 1891)
- BOA. İ.HUS. 32/1312/C-095. (4.C.1312 / 3 Aralık 1894).
- BOA. İ.DH. 89/6. (15.R.1328 / 27 Nisan 1910)
- BOA. İ.DH. 57/9. (11.R.1330 / 30 Mart 1912).
- BOA. İ.DH. 116.30. (16.Za.1329 / 9 Kasım 1912).
- BOA. İ.DH. 79/48. (7.S.1336 / 22 Kasım 1917)
- BOA. İ.DH. 96/20. (5.Z.1336 / 12 Ağustos 1918)
- BOA. İ.MVL. 75/1443. (8.Ra.1262 / 6 Mart 1846).
- BOA. MKT.MVL.118/65. (11.M.1277 / 30 Temmuz 1860).
- BOA. Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı. 321/40 (1.M.1275 / 15 Haziran 1840).
- BOA. Y.MTV. 108/71. (9.Ca.1312 / 8 Kasım 1894).
- BOA. Y.PRK.ŞH. 2/9. (7.Z.1301 / 28 Eylül 1884)
- Bulduk, S., Bulduk, E.Ö., "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Balkan Vilayetlerinde Görülen Bazı Salgın Hastalıklar", 5. *Balkan Tıp Tarihi ve Etiği Kongresi Özet ve Bildiri Kitabı*, Editörler: A.D. Erdemir, S. Erer, Ö. Usmanbaş, B. Akgün, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2012; 1197.
- Ceyhan, M., "Aşı Tarihi", *Nabız Dergisi*, 2013; 17, 19.
- Erdemir, A.D., Erer, S., "Arşiv Belgeleri Işığında Türk Tıp Tarihinde Veba Hastalığının Yayılması ve Önlenmesi", 5. *Balkan Tıp Tarihi ve Etiği Kongresi Özet ve Bildiri Kitabı*, Editörler: A.D. Erdemir, S. Erer, Ö. Usmanbaş, B. Akgün, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri. 2012; 865.
- Ersoy, N., Güngör, Y., Akpınar, A., "Tarih İçinde İzmit'te Hastaneler", *VIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, Editör: Nil Sarı, Ayşegül D. Erdemir, İstanbul: Türk Tıp Tarih Kurumu, 2006; 391.
- Kılıç, Y.A., Konan, A., "Türkiye'de Yoğun Bakım Açısından Olası Viral Pandemilere Hazırlık", *Yoğun Bakım Dergisi*. 2007; 7 (2): 235.
- Özer, B., *Tarih Dersleri Yardımcı Ders Kitabı*, 2013; 597.
- Riedel, S., "Edward Jenner and The History of Smallpox and Vaccination", *BUMC Proceedings*, 2005; 18: 22, 24.
- Şehiraltı, M., "İzmit'te Kolera Salgınları", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Hukuku Tarihi*, 2010; 18 (3): 134-138.
- Yıldırım, N., "İstanbul'da Nöbet Mahalleri-Nöbet Eczaneleri (1845-1895)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 2005; 6 (2): 154, 161.
- Yıldırım, N., "Osmanlı Coğrafyasında Karantina Uygulamalarına İsyanlar 'Karantina İstemezük!'", *Toplumsal Tarih*, 2006; 150: 19.
- Yıldırım, N., "Osmanlı Devleti'nde Kolera Aşısı", *Mostar Dergisi*, 2009; 58 (4): 50-51.

Müessir
ÖZCAN

Rahime
AYDIN ER

Oğuz
POLATEL